

TÁRCZA.

A HADI TÁROGATÓ.

DADALRA lelkesítő hadi zenéjük vagy zenekaruk harcba induló magyar csapatainknak a legrégebb időktől fogva mindig volt, a mit azonban meg kell különböztetnünk a csupán jelzéseket adó egyes kürttől és trombitától, vagy a menet ütemét adó dobveréstől.

Ezen harci zenekarokban az idők folyamán különböző hangszerek szerepeltek, a melyek közül felemlítjük a következőket: a kürt, bordó vagy tömlő síp, esákány (hosszú, mély hangú furulya), duda, doromb, furulya, hegedű, klarinét, trombita, oboj, török síp és végül a tárogató.

Mindezek között legismertebb, legalább névleg a tárogató, melyhez egész legenda sor fűződik, főleg azért, mert ez volt a Rákóczi fölkelésnek is egyik fő tábori hangszere. Azt beszélik, hogy Heister generális a nemzeti küzdelem leveretése után összeszedette és elégettette a tárogatókat, mert attól tartott, hogy ismét felpezsdül a kuroczok vére, ha meghallják a tárogató lelkesítő hangját.

A tárogató szó eredetét *Szarvas Gábor* magyarázta meg, kimutatván, hogy annak semmi köze sincsen a *tár*-igéhez, hanem hogy igenis a *tarogat* hangutánzó ige származéka. A tárogató hangját utánzó *tara-tara* és a *gat-gat* gyakorító képzőből lett ez az ige, mely épen olyan, mint a *jaj-gat*, *obé-gat*, *ümmö-gat* stb. A magyar tehát hallván e hangszer *tara, tara* hangját, azt mondta reá, hogy *tarogat*, ebből

lett annak neve *tarogató*, majd *tárogató*.¹ Régi forrásaink a *tárogatót* egyértelműnek veszik gyakran a *török sip*-pal, holott a fennmaradt eredeti hangszer példányok és egykorú régibb ábrázolások azt bizonyítják, hogy e kettő között volt különbség. Hogy mi, azt alább fogják látni.

Nézetünk szerint, mint minden történelmi kérdés tisztázásánál, úgy itt is egyelőre a fődolog mentül több régi és pontosan datált adat egybegyűjtése.

Az eddig ösmert és közzétett adatok alapján nem tudjuk még megállapítani azt sem, hogy őseredeti magyar hangszer-e a *tárogató*, vagy pedig más idegen nemzettől, az olasztól vagy töröktől vettük-e át. Használatukra nézve pedig biztos adataink eddigelé csupán a Rákóczi-korig nyultak vissza.

Részünkről megpróbáljuk régibb adatok egybeállítását is.

A régi perzsa hadi viselet és felszerelés körülbelül ugyanaz, mint a honfoglalás korabeli magyar viselet. A perzsa viseletről birunk egy XIII-ik századbeli csataképet. Ezen látunk egy sisakos lovas vitézt, aki egy igen hosszú száru egyenes trombitát vagy kürtöt fuj a csapatok előtt. Ez formájára nézve nem egyéb, mint egy óriási *tárogató*. Hogy ezt

¹ *Nyelvőr* 23. k. 85. l.

a hangszert a keletről a magyarok is átvették, semmisem bizonyítja jobban, minthogy úgy a máramarosi, mint erdélyi oláhságnál, mint a székelységnél használatban levő havasi kürt, azzal teljesen ma is azonos. A fenyőfa kérgéből készítik.¹

A XIV-ik században 1358-ban készült bécsi képes krónika 70-ik lapján látunk egy apródot a király udvarából, a ki egy az anjouk-czimeres zászlójával díszített, mintegy ötödfelláb, hosszú egyenes és mérsékelt trombita szájú harsonát fuj. Ez a forma akkor általános európai forma volt s ilyeneket látunk egykorú francia emlékeken is.

Ez a tárogatónak is régi alakja, csakhogy a hangskála módosítására ez még nincs ellátva szárán lyukakkal, a mi már a tárogatónak egyik fő sajátága. Különben ez a harsona épügy, mint a fentebbi régi perzsa kürt alapformája a későbbi hadi *obaj*-nak, mely már kétségtelenül azonos a nagyobb vagy erősebb formájú s kizárólag hadi zenéhez való tárogatóval²

A XV-ik században Franciaországban látjuk megjelenni ezt a hangszert, teljesen olyan formában, mint már a mi XVIII-ik századi

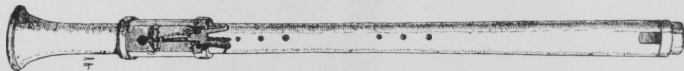
¹ Szendrői J. A magyar viselet történeti fejlődése. Budapest, 1905. 10. l.

² Tóth Béla. Magyar Ritkaságok. Bpest, 1899. A tárogató. 283. l.

tárogatónk. Mint képes ábrázolásából látjuk, illetőleg mint azt a hangszert kezelő alak ujjainak tartásából kétségtelenül megállapíthatjuk, ez már szárán lyukakkal van ellátva.¹

A XVI-ik századból már nemcsak képes ábrázolás, de egykorú hangszer példány is maradt reánk. Az 1 méter és 13 cm. hosszú, cseresznyefából készült oboj forma hangszer két csoportban három-három kisebb s egy réz billentyűvel fedett nagyobb lyukkal van ellátva. A nagyszebeni Bruckenthal-féle múzeumban őriztetik.

1526-ból, a mohácsi csatának Szulejmán történetirója, Dselalzáde Musztafa által írott s a bécsi udvari könyvtárban levő történeti művében lefestett képén, a magyar király csapatainak hadi zenekarában, csavart szárú trombitákat látunk, ellenben a török zenészek, kurta száru s a kéztartásból ítélve szintén szárlyukakkal ellátott egészen kicsiny tárogatókat vagy *töröksipokat* fujnak.

¹ *Paul Lacroix*. Moers usages etc. au moyen age et renaissance Paris. 1873.

1588-ból reánk maradt egy magyar ruthén zenész képe, a ki egy szájtömlővel ellátott tárogatón játszik, övében egy török sip van dugva s karján zsinóron csüng egy csavart száru trombita.¹

¹ Boissard J. Sacri Romani imperii ornatus. Heidelberg 1588.

Zenekarokban gyakori, hogy egy ember több hangszeren is játszik. A mint a zenedarab megkívánta, hol egyik, hol másik hangszerét vette elő. A mi mai katonai zenekarainkban is pl. a nagydobot, az erre erősített réztányért, a csörgő dobot és aczél háromszöget rendszerint egy és ugyanaz az ember kezeli.

Az 1596-ban Casselban tartott tornán szerepelt magyar huszár-esapat előtt három lovas zenész kurta tárogatókat fuj. Ellenben a gyalog hajduk előtt három, csavart száru trombitát kezelő zenész halad.¹

¹ *Wilhelm Dilich. Beschreibung und Abriss dero Ritterspiel etc. Cassel 1601.*

I. Lipót királynak 1666 december 5-én Bécsben tartott esküvője alkalmával tartott hadi szemlén jelen volt Esterházy-, Draskóczy-, Palásthy- és Nádasdy-féle magyar huszárság előtt ugyanilyen lovas tárogatók és ezek után zászlós harsonások haladnak.¹

I. Lipót királynak jelen füzetünkben kiadott arczképét körülvevő fegyver tropheák között is egy olyan tárogatót látunk, mint a nagyszebeni.

Birkensteinnak 1686-ban megjelent munkájában látjuk ábrázolva a hajdukat, a mint az ősrégi fegyvertánczot járják, kezükben villogó kardjukkal. A zenét egy tárogatós szolgáltatja.²

¹ Szendrei J. A magyar viselet tört. fejtődése. 122. l.

² E. B. Birkenstein. Ertz. Herzogliche Handgriffe. Wien. 1686.

Majd 1689-ből maradt reánk egy rézmetszet, a melyen két lovaszenészt látunk. Az egyik egy körtrombitás német, s a másik egy kuesmás magyar huszár, a melyik szakasztott olyan oboj-féle tárogatót fúj, mint a fentebb bemutatott nagyszebeni tárogató.¹

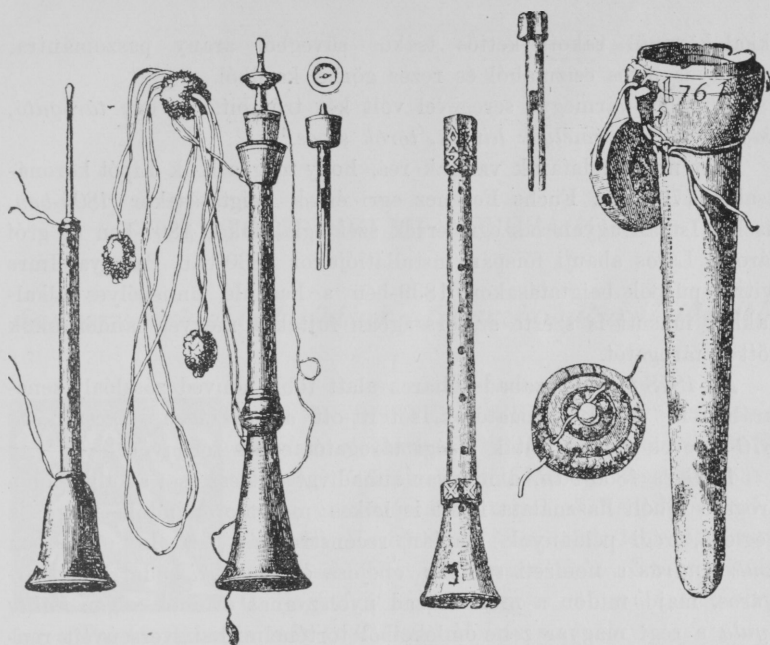

Tudjuk, hogy a XVIII-ik század elején Rákóczi seregeinek hadi zenekaraiban a főhangszer a tárogató volt. Apor Péter és Cserei Mihály munkáiból tudjuk, hogy e század második felében még keresztelők, esküvők, temetések és minden ünnepélyes alkalomkor fújták a tárogatót.

A magyar nemzeti muzeum régiség-tárában őrzött tárogatók nagyrésze is e korból való.¹ Az egyiknek tokján az 1761. évszámot látjuk.

¹ Wilhelm Dilich. Krieger Schule. Frankfurt a. Main. 1689. Folio 25. l.

² «Vasárnapi Ujság». 1865. évf.

A szentkorona visszahozatalakor 1790-ben még minden megyei bandériumnak volt tárogatósa. Az egykoru följegyzés erről a következőket mondja:

A korona őrző nemes seregek közül a Nyitra vármegyeinek volt két trombitása, két tárogató siposa és egy musikás kara. Az elsőbb rendbeliek sárga sinórral és sujtással bőven ki tziprázott veres kötösbe, sárga tsizmába és fekete tollas tsákó süvegbe voltak felöltözve. Az utóbbiak, ú. m. a musikusoknak keskeny paszomántos veres nadrág, arany tsipkés zöld magyar ing és fekete tollas tsákó süveg volt megkülömböztető tziperek.

Bars megyének is volt musikusi kara, mely két tárogató siposból, egy trombitásból és hat lévai új magyarokból (czigány) állott, kiknek öltözetje fekete ing, ezüst paszomántos veres nadrág és ezüst borításos sárga sarkantus tsizma volt.

Szala vármegyének serege előtt két alföldi magyar lovaglott s fujta tárogató sipját, a kik arany tsipkés fekete kamuka ingekbe, arany paszomántos világos, kék nadrágba és arany paszomántos fekete tsákó süvegekbe voltanak felöltözve. A seregnek közepén lovagoltak hat musikusok flautákkal, fagótokkal és trombitákkal. Ezeknek öltözetjek állott világos kék nadrágból s muszka dolmámból, tol-

lakkal környül rakott kettős tsákós süvegből arany paszomántra, sarkantyus piros csizmából és rezes görbe kardból.

*Zemplén vármegye seregével volt két trombitás s egy tárogató, avagy a mint némelyek hívják, török sipos.*¹

Történelmi adataink vannak reá, hogy még a II-ik Lipót koronázásakor 1790-ben, Fuchs Ferencz egri érsek beigtatásakor 1804-ben, Fischer István ugyancsak egri érsek székfoglalásakor 1807-ben és gróf Károlyi Lajos abauji főispán installációjakor 1830-ban, Palugyai Imre nyitrai püspök beigtatásakor 1839-ben s hasonló ünnepélyes alkalmakkor másutt is szerte az országban fújták a megyei bandériumok előtt a tárogatót.

Az 1848-49-iki szabadságharc alatt több honvéd zászlóalj zenekarában is voltak tárogatósok, sőt itt-ott az országban egészen az 1870-es évek végéig fújták a régi tárogatót egyes toronyörök.

1859 és 1860-ban, a magyar ruhadivat felélesztése alkalmából a tárogató újbóli használata iránt is lelkes mozgalom indult meg s a meglevő, régi példányok alapján rekonstruálták azt. Így 1859-ben Szuk András a nemzeti színház obojosa és Scripski budai hangszergyáros, majd midőn a múlt század nyolczvanas éveinek végén Káldy Gyula a régi magyar zene emlékeiből történelmi hangversenyeit rendezte, Schunda V. József hangszergyáros egészen új szerkezetű tárogatót készített, mely azóta is folyton javíttatván, használata ma már mindjobban terjed és hangversenyeken épúgy, mint zenekarokban gyakran hallani e hangszeren Rákóczi régi kesergőit újra felhangzani.

Végül még annak magyarázatával tartozunk, hogy a tárogató egy és ugyanazon szerkezet mellett miért készült három arasz nagyságú kicsiny sip formától a közel 2 méteres oboj formáig annyi különböző nagyságban.

Erre a kérdésre, a mely a tárogató ügyének tisztázása körül oly sokszor felmerült, azt hisszük igen könnyű a magyarázatot megadni.

Ugyanazt a hangszert erősebbé, tehát nagyobbra is kellett csinálni ha a szabadba hadcsapat számára, a csaták zaját tulharsogni készítették, vagy ha tánczenére szánták. Vagyis kellett ilyeneket, mint minden fuvó zenekarban a vékony prim hangtól a mély bassusig leszálló hangskálával készíteni. Innen magyarázható meg, hogy a tárogatót hol hadi obojnak, hadi tárogatónak, hol pedig vaglyagosan, tárogatónak vagy török sípnek hívják.

DR. SZENDREI JÁNOS

¹ Decsy Sámuel. A magyar szt. koronának históriája. Bécs. 1792, 305., 310., 333., 362. l.